

**Ομιλία της Παντοφίλης Βαρβαρήγου
κατά την παρουσίαση του βιβλίου
Ο Αμαζόνιος ανάμεσά μας του Γ. Παζινού
στο Μητροπολιτικό Κολλέγιο
Αθήνα 7 Νοεμβρίου 2022**

Διαβάζοντας το πρώτο μυθιστόρημα, που καταθέτει στο πεδίο της λογοτεχνίας και της φιλολογικής επιστήμης, ο κορυφαίος νευροεπιστήμονας καθηγητής Γιώργος Παζινός, εύκολα διαπιστώνεται ότι πρόκειται για ένα κείμενο πλούσιο, ανυπάκουο και ατίθασο, το οποίο διαρρηγνύει το πιθανώς άκαμπτο πλαίσιο μιας ένταξης ή κατηγοριοποίησης και διαφεύγει διαρκώς ελισσόμενο και συναρπαστικό, εκπλήσσοντας τον αναγνώστη καθ' όλη τη διάρκεια της ανάγνωσης. Πιο συγκεκριμένα, το έργο είναι ένα μυθιστόρημα 374 σελίδων, το οποίο χωρίζεται σε τέσσερα βιβλία –έτσι ονομάζονται– και 24 κεφάλαια. Απαρχή του νήματος της ιστορίας αποτελεί η τυχαία ανεύρεση, καταμεσής της ερήμου του Ισραήλ, μιας αρχαίας λειψανοθήκης με πολύ ενδιαφέρον περιεχόμενο, από την Έβελιν, διακεκριμένη γενετήστρια και παθιασμένη ερασιτέχνη αρχαιολόγο. Το εύρημα αυτό γίνεται η αφορμή να οδηγηθεί η ίδια σε μια πορεία ακραίας επιστημονικής αναζήτησης, η οποία διέρχεται μέσα από κορυφαία ηθικά διλήμματα και εσωτερικές συγκρούσεις, που θα ανατρέψουν τα πάντα όχι μόνο στη δική της ζωή, αλλά και όσων την περιβάλλουν, ακόμα και ορισμένων οι οποίοι βρίσκονται στην άλλη πλευρά του πλανήτη, ακόμα και κάποιων που ακόμα δεν έχουν γεννηθεί.

Είναι γνωστό ότι ένα έργο τέχνης, μετά την ολοκλήρωσή του αυτονομείται, διαθέτει αυτοαναφορικότητα και δικό του «ήχο». Ο ήχος αυτός όμως δεν ακούγεται πάντοτε, εφόσον χάνεται μέσα σε πολλούς άλλους παρόμοιους. Ωστόσο, ενίοτε είναι εξαιρετικά ιδιαίτερος και τότε ο μελετητής επιχειρεί να τον αιτιολογήσει. Ετούτο λοιπόν το έργο θορυβεί και ακούγεται, διότι μέσα στο σώμα του διασταυρώνονται πολλά· είδη λογοτεχνικά ή στοιχεία ειδών, φιλοσοφικά συστήματα, επιστημονικά δεδομένα, θεωρίες, οικουμενικές ιδέες, αξίες, επιχειρήματα, που υποστηρίζουν απολύτως αντίθετες θέσεις –είναι άσκηση λογικής η παρακολούθηση της επιχειρηματολογίας της Έβελιν και του Μάικλ, όταν ξιφουλκούν για μια απόφαση που θα καθορίσει τις ζωές τους ή της επιχειρηματολογίας μεταξύ του Χοσέ και του Κρίστοφερ για ένα συμβιβασμό, σχετικό με την προστασία του δάσους και του περιβάλλοντος στον Αμαζόνιο– μα πάνω απ' όλα το κείμενο διαποτίζεται από μια

βαθύτητα στοχαστική διάθεση, η οποία εκφράζεται δια στόματος όλων ανεξαιρέτως των βασικών χαρακτήρων του.

Παρά την αυτονομία του κειμένου, δεν είναι δύσκολο να σκεφτεί κανείς ότι ο πολυσύνθετος στοχασμός του αφορμάται από τον δημιουργό, ο οποίος –απ’ ό,τι φαίνεται– αποτυπώνει εδώ την οξυδέρκεια, τον προβληματισμό αλλά και την αγωνία του για τον κόσμο, την ανθρώπινη υπόσταση, τα ηθικά και υπαρξιακά της διλήμματα, το περιβάλλον, τις επερχόμενες γενιές και το μέλλον της ανθρωπότητας, ό,τι δηλαδή προκύπτει από την πλούσια γνώση του, την ευαισθησία και την εν γένει εμπειρία του. Ο πλούτος των ιδεών ενός έργου ως αποτέλεσμα της εμπειρίας του δημιουργού του, συνθέτει μία σχέση η οποία, κατά καιρούς, έχει απασχολήσει μεγάλο αριθμό μελετητών, διανοητών ή λογοτεχνών. Ενδεικτικά αναφέρω τον Henry James (*Η Τέχνη της Μυθοπλασίας*, 36) –την χαρακτηρίζει «ατμόσφαιρα του νου» και «τεράστιο ιστό αράχνης που αιωρείται στο θάλαμο της συνείδησης»– αλλά και τον Γιώργο Σεφέρη (*Δοκιμές Β’* 163-164), ο οποίος την περιγράφει ως βασικό στοιχείο που θα οδηγήσει τον ποιητή «στην πιο δύσκολη στιγμή του [...] να μπορέσει να πει “γεννηθήτω φως” και να γίνει φως». Θεωρώ ότι στον *Αμαζόνιο* η σχέση αυτή εμπειρίας-ιδεών γίνεται καταλυτική, ενώ, δια του στοχασμού, μας προσφέρει μεγάλα περιθώρια αυτεπίγνωσης αλλά και ενσυναίσθησης.

Ενδιαφέρον επίσης ιδιαίτερο έχει ο χειρισμός του μεγέθους του χρόνου στο έργο. Από τις χρονολογίες που δηλώνονται στους τίτλους του προλόγου, όπως επίσης του πρώτου και του τελευταίου κεφαλαίου και από δύο ή τρεις διάσπαρτες χρονολογικές αναφορές μέσα στο κείμενο, συμπεραίνουμε ότι η απαρχή του νήματος της ιστορίας βρίσκεται στο 75 μ.Χ. και καταλήγει στο 2020 μ.Χ. Ο χρονικός άξονας, λοιπόν, βρίσκεται εξ ολοκλήρου στο παρελθόν. Ωστόσο, η διαδρομή του αφηγηματικού χρόνου είναι ιδιαίτερος δαιδαλώδης, εφόσον πολύ συχνά ενεργοποιείται η λειτουργία της μνήμης των χαρακτήρων και πλείστες αναδρομικές αφηγήσεις έρχονται να φωτίσουν πτυχές της ζωής ή της προσωπικότητάς τους. Ως προς τον χώρο, στον οποίο εκτυλίσσεται η υπόθεση, το βιβλίο διέπεται από ένα διάχυτο κοσμοπολιτισμό, αφού σημεία αναφοράς και τόποι που σημαδεύουν την εξέλιξη της ιστορίας γίνονται διάφορες πόλεις, χώρες και περιοχές του πλανήτη, συμπεριλαμβανόμενης και της Ιθάκης, ιδιαίτερης πατρίδας του συγγραφέα.

Αξιοσημείωτη και αξιοπρόσεκτη είναι ομοίως η περιγραφική δύναμη που χαρακτηρίζει το έργο. Δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις που η περιγραφή καθηλώνει τον αναγνώστη, ο οποίος ωθείται σε μια αυτόνομη πορεία μέσα στο εκάστοτε

περιγραφόμενο περιβάλλον –ενδεχομένως λησμονώντας την αφετηρία– απορροφάται, συγκινείται, οπτικοποιεί και παρασύρεται. Οι περιγραφές δεν ενημερώνουν μόνο, δεν οπτικοποιούν απλώς, αλλά συχνά δημιουργούν ατμόσφαιρα και υποβάλλουν, αποτελώντας, όχι σπάνια, κίνημα λεπτομέρειας, χωρίς την παραμικρή εκζήτηση στο λόγο.

Οι βασικοί χαρακτήρες του μυθιστορήματος δοκιμάζονται βαθύτατα, ενίοτε αγγίζοντας το επίπεδο της τραγικότητας. Βιώνουν δραματικά διλήμματα και συνθλίβονται ανάμεσα σε πιέσεις, που προκαλούν άλλοτε εξωγενείς παράγοντες που τους καθορίζουν κι άλλοτε δυνάμεις εσωγενείς που τους στοιχειώνουν. Η διαπάλη είναι συνεχής και συχνά ανελέητη με αιχμές δόρατος κάποτε αναπάντεχες και άλλοτε αναμενόμενες, όπως η ευφυΐα και η ηθική, ο ιδεαλισμός και η επιστημονική αιτιοκρατία, η προστασία του περιβάλλοντος και το κέρδος, η μεταφυσική και η λογική, η ύβρις και η τιμωρία, η ελευθερία και η τυρρανία, η εξουσία και η καταστρατήγησή της, το κάλος και η φθορά, ο φόβος και η λύτρωση, η ενοχή και η συγχώρεση, ο έρωτας, ο θάνατος, η αγάπη. Αξίες ανυπέρβλητες και παραδοχές αιώνων μπαίνουν στο στόχαστρο και αντιμετωπίζονται με σκεπτικισμό· τι καθορίζει άραγε την ποιότητα του ανθρώπινου νου; Τα γονίδια ή το περιβάλλον; Ποιος είναι ο Ιησούς; «[...] ένας από τους δημαγωγούς που το μόνο που ήθελαν ήταν να γελιοποιήσουν τους νόμους της εποχής;» ή μήπως «ένα λουλούδι που άνθισε στην έρημο [...]», ο ιδεαλιστής «που μηδένισε τη μέτρηση του χρόνου, κατά τη γέννησή του». «[...] Τι αξία έχουν τα έργα του Αριστοτέλη, του Νεύτωνα και του Αϊνστάιν όταν η ανθρώπινη ευφυΐα καταλήγει να εξοντώνει τον εαυτό της; [...]». Ποιος είναι άραγε ο Οδυσσεύς; ο ανελέητος «που έκαψε ολόκληρη την Τροία» ή «ο βασανισμένος [...] που παλεύει τα εσωτερικά του τέρατα;». Ποιος είναι ο Τσε; Ένας ήρωας ή «κάποιος που θέλει να ικανοποιήσει τον εγωισμό του μέχρι τέλους;» Τι είναι η οικογένεια; «Μπορείς να το πεις αυτό για έναν άνθρωπο που δε γνώρισες ποτέ; Ή μήπως οικογένεια είναι κάτι βαθύτερο από την ίδια τη γνώση της;»

Πέρα όμως από το φιλοσοφικό υπόβαθρο, που είναι έκδηλο σε ολόκληρο το έργο, ισχυρό σημείο του, από την πλευρά των τεχνικών αφήγησης, αποτελεί ο τρόπος με τον οποίο ο συγγραφέας αποτυπώνει τη σκέψη ή τη συνείδηση των χαρακτήρων του. Το κύριο μέρος της αφήγησης γίνεται στο τρίτο πρόσωπο από έναν κυρίαρχο, παντογνώστη αφηγητή, ο οποίος αφηγείται τη ζωή και τη σκέψη των χαρακτήρων. Το αξιοσημείωτο είναι η μετάβαση από την τριτοπρόσωπη αφήγηση στον εσωτερικό μονόλογο, ο οποίος εμφανίζεται απροειδοποίητα, ως η κορύφωση και το επιστέγασμα

του τριτοπρόσωπου έως εκείνο το σημείο λόγου. Η αλλαγή αυτή του αφηγηματικού επιπέδου, διά της οποίας έρχεται στο προσκήνιο ο πρωτοπρόσωπος άμεσος λόγος, δηλώνει με συγκλονιστικό τρόπο την ένταση που βιώνει ο ήρωας, στη σκέψη ή τη συνειδήσή του, φέρνει ηχηρά και άμεσα το αποτέλεσμα αυτής της διαδικασίας στον αναγνώστη, ενώ ταυτόχρονα ένας διάλογος –πίσω από τις γραμμές– πραγματοποιείται ανάμεσα στα δύο αφηγηματικά επίπεδα. Εντυπωσιακό είναι επίσης ότι αυτή η μετάβαση και ό,τι αντιπροσωπεύει οπτικοποιείται μέσα στο κείμενο με την πλαγίωση των γραμμάτων που συνθέτουν τον πρωτοπρόσωπο λόγο. «Έστρεψε το βλέμμα στο κορίτσι και προσπάθησε να συνεχίσει, αλλά ήταν αδύνατο να αρθρώσει οτιδήποτε. *Πως μπορώ να της πω ότι χρησιμοποίησε την τελευταία του ανάσα για... ;*» ή «Μνήμες από την ασθένεια της μητέρας του συνέχιζαν να τον ακολουθούν σαν σκιά [...]. Όμως η πιο βαριά σκιά ήταν το γράμμα της. Ήταν τελείως εξωπραγματικό. *Κι αν είμαι πράγματι μέρος αυτού του πειράματος;*». Η ύπαρξη δύο φωνών, οι οποίες ταυτόχρονα πληροφορούν για το ίδιο σημείο ενδιαφέροντος είναι ευδιάκριτη.

Η πολυφωνικότητα όμως του έργου συντελείται και μ' έναν ακόμα εξαιρετικά ενδιαφέροντα τρόπο· μέσω των άλλων κειμένων ή γλωσσικών ποικιλιών, τις οποίες περιέχει. Από τον Μ. Μπαχτίν στο έργο του *Προβλήματα της Ποιητικής του Ντοστογιέφσκι*, μαθαίνουμε ότι η ιδιαιτερότητα ενός έργου οφείλεται «στο πλήθος των αυτόνομων και ασυγχώνευτων φωνών και συνειδήσεων». Είναι πράγματι εντυπωσιακός ο αριθμός των διαφορετικών φωνών και, μέσω αυτών, των διαφορετικών συνειδήσεων που αξιοποιούνται εδώ από τον δημιουργό· ένας πάπυρος μ' ένα μυστικό που το κρύβει καλά, ένα απόσπασμα από τον Εκκλησιαστή, στοχασμοί του Μάρκου Αυρήλιου, ο Εθνικός Ύμνος της Αργεντινής, στίχοι από τον δικό μας Επιτάφιο Θρήνο, ένα απόσπασμα από ελεγεία του Καλλίμαχου, τίτλοι επιστημονικών βιβλίων και η καμπύλη του Κίλινγκ, αποσπάσματα ηλεκτρονικής αρθρογραφίας, ένας έμμετρος επικήδειος, ένα νανούρισμα, μια επιστολή, γραμμένη μάλιστα σε κωδικοποιημένο αλφάβητο, μια εγκιβωτισμένη συμβολική αφήγηση, πολλά μηνύματα κινητών τηλεφώνων, η διαφορετική «φωνή» των υλοτόμων εργατών στη ζούγλα του Αμαζονίου, τα αμετάφραστα ισπανικά χωρία του έργου. Με τη συνδρομή των φωνών αυτών προσδίδεται ιδιαιτερότητα, αποκαλύπτονται μυστικά, φωτίζονται λεπτές πτυχές των χαρακτήρων ή ολοκληρώνεται η φωνή τους, μέσα από μία άλλη, λες και αυτή την «άλλη» περιμένουν για να πουν την τελευταία τους λέξη.

Ένα ακόμα σημαντικό σημείο της ποιητικής αυτού του έργου είναι η εξέλιξη του χαρακτήρα του Κρίστοφερ, η μετάβασή του σ' ένα άλλο συνειδησιακό επίπεδο,

το οποίο επηρεάζει μ' έναν διαφορετικό πλέον και τελεσίδικο τρόπο τις επιλογές, τη συμπεριφορά και τη ζωή του, εν τέλει. Το παιδί, που μεγαλώνει σε μια οικογένεια με ιδιαίτερη οικονομική άνεση κι ένα περιβάλλον που υποστηρίζεται από κυριολεκτικά ξεχωριστούς γονείς, με πνευματικά ενδιαφέροντα, ατελείωτες αναζητήσεις και ικανότητα κάλυψης κάθε ανάγκης, υλικής ή άλλης, ο ετοιμόλογος, ανέμελος έφηβος, που περνάει χωρίς πολλή σκέψη από τη μία εφήμερη σχέση στην άλλη, μετά από ιδιαίτερα συμβάντα, τα οποία σηματοδοτούν και συγκλονίζουν τη ζωή του, μεταβάλλεται σ' έναν άλλης υπόστασης νεαρό άντρα και αντιλαμβάνεται απολύτως αυτή τη μεγάλη αλλαγή. «Τι συμβαίνει μέσα μου; Για κάθε απόφαση που παίρνω υπάρχει μια φωνή που την αποδοκιμάζει», σκέφτεται ο Κρίστοφερ, όταν συνειδητοποιεί τη σταδιακή αλλαγή του και τα καινούργια δεδομένα, πάνω στα οποία πρέπει πλέον να βασίσει τις επιλογές του, που δεν είναι για τώρα, αλλά για πάντα. Κι αργότερα διαπιστώνει: «Αυτός εδώ είναι ένας εντελώς διαφορετικός κόσμος. [...]». Η πολυσυνθετότητα του έργου και ο υβριδικός του χαρακτήρας εμποδίζει την κατάταξή του σε ένα συγκεκριμένο είδος, όμως το στοιχείο της χαρακτηρολογικής εξέλιξης του Κρίστοφερ επιτρέπει να γίνει αναφορά σε δείγματα μυθιστορήματος μαθητείας μέσα στο έργο και, αναμφίβολα, στην ολοκλήρωση και τη σφαιρικότητα ενός τουλάχιστον εκ των χαρακτήρων του.

Το τέταρτο βιβλίο προσφέρει σταδιακά τις λύσεις όσων πολυσύνθετων, μυστηριωδών ή ξεχωριστών γεγονότων προηγήθηκαν. Βήμα βήμα αποκαθίσταται η «τάξη», καταλαγιάζουν οι κορυφαίες εντάσεις και ο εκπεφρασμένος ή ανέκφραστος πόνος, που εκδηλώθηκαν σ' όλο το σώμα του έργου, ενώ ξεκαθαρίζει ένα νέο «γίγνεσθαι», το οποίο εν τω μεταξύ έχει δημιουργηθεί. «Πες μου μόνο πως η ελπίδα είναι ζωντανή», είναι η τελευταία φράση του Κρίστοφερ μέσα στο έργο και την απευθύνει στη Λορένα, τον άλλο καταλυτικό χαρακτήρα του έργου, ο οποίος επίσης διαθέτει δείγματα μαθητείας και εξέλιξης. «Ένα παιδί. Θα φέρω στον κόσμο ένα παιδί», είναι η άμεση απάντηση και ορίζεται ως το άπαν της ελπίδας, εφόσον προέρχεται από ένα νέο κορίτσι, από το οποίο τραγικά γεγονότα είχαν στερήσει τη δυνατότητα αυτής της ολοκλήρωσης, τη μητρότητα. Όμως η ζωή είχε άλλα σχέδια για τη Λορένα. Απ' ό,τι φαίνεται λοιπόν, ακόμα και σ' ένα κόσμο που ο επιστημονικός ντετερμινισμός έχει πρωτεύοντα λόγο, δεν αποκλείονται τα θαύματα της αγάπης. Έτσι ο κύκλος κλείνει. Μια καινούργια οικογένεια, ιδιότυπη ίσως, αλλά πάντως οικογένεια, είναι έτοιμη να σχηματιστεί, ένα ακόμα παιδί θα μεγαλώσει με στοργή και αφοσίωση. Ένα πολύ μακρινό, ιδιαίτερο σχήμα, αυτό της «οικογενειακής»

σύνθεσης του Ιωσήφ, της Μαρίας και του Ιησού κι ένα πολύ μεταγενέστερο του Μάικλ, της Έβελιν και του Κρίστοφερ είναι έτοιμα να ζωντανέψουν και να δώσουν ένα νέο πεδίο για να θεριέψουν ξανά αξίες αστήρευτες και ες αεί ατελεύτητες, όπως η αγάπη και η ζωή. Είναι τα λουλούδια της Ερήμου, είναι τα «λουλούδια στο χώμα».

Όλα δείχνουν πως ο καθηγητής Παξινός δεν είναι μόνο ένας πολύ καλός «παραμυθάς», δηλαδή κάποιος που ξέρει να αφηγείται συναρπαστικές ιστορίες, αλλά επίσης ένας συγγραφέας που εισέρχεται πλησίστιος στο χώρο της Λογοτεχνίας με ένα αξιοπρόσεκτο μυθιστόρημα, το οποίο θέτει τον αναγνώστη ενώπιον σημαντικών ζητημάτων υπαρξιακού προσανατολισμού. Τον φέρνει μπροστά σε αξίες που ρευστοποιούνται και αλλάζουν κάτω από τη σαρωτική δύναμη της ροής του χρόνου, τον τοποθετεί στο πλαίσιο μιας ασθμαίνουσας οικουμενικότητας, τον παλμό της οποίας εισπράττει. Δεν είναι έπαινος τα σχόλια αυτά· είναι συμπέρασμα. Άλλωστε ο συγγραφέας έχει ξεκαθαρίσει τη θέση του σχετικά με τους επαίνους: «Δεν υπάρχει ούτε μομφή, ούτε έπαινος. Είμαστε απλώς γονίδια λαξευμένα από την εμπειρία».